

Lietuviškasis *homo mobilis*: tarp erdvių ir vaidmenų

Imelda Vedrickaitė, *Kelionė. Keliautojas. Literatūra*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 226 p., ISBN 978-609-425-038-5

Pirmasis kontrolinis išbandymas, arba tyrimo metodologinės ap(s)ibrėžtys.

Šiuolaikiniame kultūrologiniame idėjų, teorijų, interpretacijų etc. margumyne skaitytojas, regis, yra priverstas tapti tokiu antropologu, kuris nuolat turi sekti ir skirti akies mirktelėjimą nuo tiko. Tai akivaizdžiai knygoje *Kelionė. Keliautojas. Literatūra* (2010) demonstruoja literatūrologė Imelda Vedrickaitė, skaitytojams pažįstama iš studijos *Erdvės matmuo Antano Škėmos, Algirdo Landsbergio ir Broniaus Radzevičiaus prozoje* (2000) idėjų ir argumentų. Beje, pastarojoje knygoje buvo skyrius „Kelionės erdvė“, o naujausiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas keliautojui.

Knyga rodo kelionių literatūros aktualumą, o kartu skatina klausti, kaip apie ją galima mąstyti. Autorei svarbiausios tekstų žanrinės, stilistinės, ideologinės ypatybės, kurios plėtojamos kultūros semiotikos ir kultūros istorijos kontekstuose. Labai sveikintinas Vedrickaitės sprendimas aktualizuoti kaimynų lenkų mokslinius tyrimus, nes jie kuria reikšmingą akademinį dialogą ir, svarbiausia, atitinka tyrimo objektą. Autentiškas mąstymas ir stilius, mokslinė aistra (daug reikalingos informacijos pateikiama išnašose), patikslinimai, nuolatiniai klausimai – neabejotini šios knygos privalumai.

Leidinio dizainas, spalvų derinys (balta ir oranžinė) bent jau manęs keliauti nekviečia, neskatina kuo greičiau atversti knygos puslapių. Duoklė atiduodama serijos *Ars critica* logotipui, nors ir nenurodyta, kelinta tai šios serijos knyga. Pavadinime esantis žodis „Literatūra“ galėjo būti patikslintas, nes tekste susiduriame su dokumentine, fakto ar kelionių literatūra. Kiek nuvilia kita periteksto dalis – ketvirtasis viršelis, kuriame pati autorė pristato knygą. Jame minimi tik „keliautojo vaidmenys nuo Radvilos Našlaitėlio *piligrimo* ir *riterio* iki Jurgio Sa-

vickio diogeniškojo *dendi*“: O knygoje juk analizuojami ir Jono Meko, Alfonso Nykos-Niliūno, Jurgos Ivanauskaitės keliautojai. Šie vardai visapusiškiau pristatytų knygą ir galbūt pritrauktų šiuolaikinį skaitytoją, plėstų akademinis darbus skaitančiųjų ratą.

Knygos turinys ir struktūravimas kelia klausimų dėl kelių dalykų. Pirma, struktūroje neišlaikoma alegorinių keliautojo vaidmenų – *piligrimo, riterio, valkatos* – triada, kuri iš esmės klasikiniam literatūrologiniam darbui būtų suteikusi tvirtą stuburą. Atsiranda skyrius „Kalinio kelionės“, kuris išplečia vaidmenų arealą. Vienos mokslinio darbo dalies – literatūros sąrašo – man pritrūko. Regis, jo nebuvimą lemia serijos *Ars critica* modelis.

Teorinė-metodologinė dalis pavadinta „Kelionė kaip keliaujančio subjekto apibrėžtis“. Prieš ją reflektuojant reikėtų pasakyti, kad teorinis-metodologinis atsinaujinimas literatūrologui yra vienas iš sunkiausių uždavinių. Sėkmė priklauso nuo to, kaip mokslininkas geba derinti senus instrumentus su naujais. Vedrickaitė labai gerai išnaudojo ankstesnius erdvės raiškos tyrimus (dalis idėjų ir vardų ateina iš *Erdvės matmens*), ieško naujų konceptualių teorinių apibrėžčių. Gaila, kad esminė „keliaujančio subjekto“ apibrėžtis recenzentui paaiškėja ne iš teorinės dalies, o tik tada, kai autorė p. 174 nusako semiotinę subjekto sampratą iš Josepha Courtés'o, Algirdo Juliaus Greimo semiotikos aiškinamojo žodyno. Pagrindine šio tyrimo hipoteze laikytinas teiginys, kad „[k]elionė išryškina keliaujančio subjekto vaidmenis bei jų kaitą“ (p. 13).

Daug idėjų, vardų ir minčių yra teorinės dalies pradžioje, bet man buvo sunkoka juos susieti į visumą. Nesuvokiau, kam reikalinga Edvardo W. Saido idėja, akcentuojanti vaizduotę, ar Arūno Sverdiolo Platono *prisiminimo* idėjos analizė. Vėliau aiškiau postuluojiama antropologinė kelionės samprata, jungiama su universaliais erdvės struktūros vaizdiniais, Claude'o Lévi-Strausso išskirtu „laukiniu mąstymu“ ir Anthony Giddenso tapatybės ar Jameso Cliffordo „etnografinio subjektyvumo“ (p. 20) diskursais. Beje, pastarojo tyrinėtojo, kaip ir Cliffordo Geertzo, įžvalgų darbe galėjo būti daugiau, jos būtų padėjusios antropologiškai ir metarefleksyviai pažvelgti į analizuojamus keliautojus ir jų užrašytus (pa)tyrimus.

Potemė „Kaip aš tuštumai suteikti pavidalą“ parodo, kaip literatūrologė nuo kelionės pereina prie filosofinių erdvės (jai pačiai nepastebint?) refleksijų, kurios įdomios autorei, tačiau gal mažiau svarbios tyrimo objektui. Antai postmodernistinis keliautojo projektavimas yra įdomus, bet vėlesnėje, pvz., Ivanauskaitės,

kelionių refleksijoje jo nelieta. Tyrimui adekvatesnės yra Jurijaus Lotmano kultūros semiotikos įžvalgos (kultūros modelio *mes ↔ jie* opozicija), nes organizuotos ir neorganizuotos kultūros skirtis iš tiesų tekstuose ir randama, ir aptariama.

Visus anksčiau minėtus teorinius pasvarstymus pavadinkime tarpine teritorija, kurią priėję randame tyrimui svarbiausią potemę „Keliojančio subjekto vaidmenys“. Aptinkame semiotikų įžvalgas, komunikacinę situaciją, Boriso Uspenskio žiūros koncepciją ir mintį, kad „[p]oreikis orientuotis, t. y. schematizuoti pasaulį, yra pirminė kelionės sąlyga“ (p. 29). Randame ir šiam tyrimui svarbiausią teorinį darbą – Annos Wiczorkiewicz knygą *Fiktyvių pasaulių keliautojai. Piligrimas, riteris ir valkata* (1996), kurioje išdėstyta keliavimo alegorijos samprata, laikoma dominuojančiu kelionių literatūros „kompoziciniu principu, grindžiančiu keliojančio subjekto vaidmenis“ (p. 30). Pagrįstai perimama *piligrimo, riterio, valkatos (pikaro)* triada, bet jau teigiama, kad ši bus laikoma atrama keliojančio subjekto raiškai (p. 30). Pastaroji teoriškai neapibrėžiama, pristatomi vaidmenys ir alegorijos samprata, postuluojanti moralinių verčių išryškinimą, o ne paslėpimą.

Vedrickaitė tikslingai reflektuoja ir Wiczorkiewicz koncepcijos šaltinius – André Jolleso darbą, tačiau iki galo neaktualizuoja, pvz., jo išskirto keliautojo tipo – piemens ir ypač jo santykio su kultūra, o tai, mano galva, būtų labai tikėtai atskleidžiant Juozo Baltušio *Sakmę apie Juzą*. Juk Baltušis Juzos nesupratingumą parodo kaip skirtingų kultūrų ir sąmonių konfliktą.

Potemėje „Lietuvių kelionių literatūros tyrinėjimų fonas“ pristatomi analogiški ar tyrimui artimi „topografinių tyrinėjimų laukui priklausantys darbai“ (p. 34). Iš jos paaiškėja, kodėl autorė teigia esanti pionierė, tačiau abejočiau dėmesio skyrimu tik nacionalinei tradicijai. Mokslininkė iš esmės lieka kultūros semiotikos teorinėje orbitoje, o ne antropologiniame literatūrologiniame / kultūrologiniame tyrime. Sunkiau argumentuoti, kodėl pačioje teorinės dalies pabaigoje atsiranda potemė „Knygos tikslas“. Mano galva, jis turėtų būti pradžioje, nes iš karto skaitytojui įvardintų tyrimo objektą, autorės siekius, tyrimo instrumentus.

Vedrickaitė tikslingai konstatuoja „metodologinių prieigų polivalenciją“ (p. 37), kuri yra įprasta šiuolaikiniuose kultūrologiniuose tyrimuose, ir ją lemė pirmiausia radikalios pasikeitę tekstai, tiksliau, įvykęs bartiškas perėjimas nuo „kūrinio“ prie „teksto“. Literatūrologė iš esmės analizuoja „kūrinį“, nors kai kada leidžia sau (ir visiškai pagrįstai) nagrinėti „tekstą“ (tada atsiranda antropologinis, sociologinis, ideologinis diskursai). Autorė rašo: „Pasitelkę įdėmaus

skaitymo metodą ir kai kuriuos kelionės problematikai išskleisti parankius sociologinius ir antropologinius tyrinėjimus, stengėmės išvengti kūrinio turinių interjeriškumo ir konteksto išoriškumo priešinimo, apie kurio žabangas įspėja Dominique Maingueneau“ (p. 37). Dar iš *Erdvės matmens* ateinantis dėmesys Maingueneau aptartam kūrinio kontekstui, „sakymo mechanizmui“ (p. 37) šiame darbe sustiprinamas atida istoriniam laikui ir faktui, kultūriniam (kon) tekstui, o tai lėmė ir svarbų pokytį – į tekstą nebežvelgiama tik kaip į uždarą reikšmių visumą. Taigi tenka konstatuoti, kad literatūrologė išlaiko kontrolinį išbandymą, pademonstruoja savus / savitai modeliuojamus instrumentus, kurie jai leidžia leisti į keliones, kurios, kaip matysime, yra ir konstatuojamosios, ir reflektuojamosios.

Antrasis esminis išbandymas, arba lietuvių kelionių literatūros tyrimai.

Pirmuoju lietuvių kelionės aprašymu tyrinėtoja laiko lotynišką Jurgio Radvilos kelionės į Romą dienoraštį *Kelionė į Italiją. 1575 metų dienoraštis* (publikuota 1935), tačiau daugiausia dėmesio skiria Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio *Kelionei į Jeruzalę* (1601). Tai yra vertingiausia ir konceptualiausia šios knygos dalis. Autorė ne tik atseka teksto genezę, parodo istorinius kontekstus, svarbią lenkiškąją kritinę recepciją, bet ir pačią piligriminę kelionę išskaido į atskirus diskursus (*communitas* idėja etc.), kuriuos reflektuoja ir iš teologinių bei antropologinių pozicijų. Literatūrologė įtikinamai parodo, kodėl „Našlaitėlis sukūrė piligrimo, keliaujančio riterio, karvedžio-valdovo ir diplomato vaizdinį“ (p. 45).

Šiek tiek diskutuotinas būtų tik sprendimas kiekvienam vaidmeniui pasirinkti vis po kitą teoretiką, nes greta funkcionalaus Victorio Turnerio vėliau atsiranda ir Leonardo da Vinci, Jurijus Lotmanas, Paulis Ricoeuras etc. Tai apsunkina suvokimą, kodėl „[s]uprasti ir keliauti Našlaitėliui tapo sinonimais“ (p. 56). Mėgindamas tai išsiaiškinti recenzentas studijavo Radvilos Našlaitėlio (ir Tomo Treterio) tekstą, pamatė, kad pirmasis gali būti laikomas puikiais antropologo užrašais, kuriuose yra ir „tirštojo aprašymo“, ir kultūros kolekcionavimo, ir tekstualaus autoriteto įkūnijimo.

Aptariamame poskyryje Vedrickaitė nuolat „konstatuoja, objektyvuoja, tyrinėja, bando paaiškinti ar įrodyti“ (p. 59). Būtent todėl jai pavyksta sukurti skaitymo ir mąstymo malonumą, kurio intensyvumui mažiau prilygsta kiti monografijos tekstai. Minėtos operacijos inspiruoja skaitančiojo pamąstymus apie pasaulį kaip Tekstą, apie kurtuazinį pasakojimą ar Radvilų europietiškojo tapatumo ieškojimus. Kyla ir klausimų, kodėl šis, kaip ir kai kurie kiti knygos (po)

skyriai, neturi apibendrinimų (kitur jie neekspliciuojami ar yra fragmentiški), kurių tiesiog prašo ir tekstas, ir mokslinio darbo konvencijos. Apskritai identifiikuoti dalines išvadas galima skaitant anksčiau žurnale *Colloquia* publikuotus mokslinius Vedrickaitės straipsnius, kurie sudaro šio mokslo veikalo pamatą.

Antano Vaičiulaičio kelionių apybraižų knygas *Nuo Sirakūzų lig Šiaurės Elnio* (1937), *Italijos vaizdai* (1949) autorė laiko dar vienu piligrimystės atšvaitu, nors Vaičiulaičio įvedimo iškart po Radvilos Našlaitėlio ir neaiškina. Šiuo atveju tyrinėtoja atsisako antropologinių įžvalgų ir tiesiog konstatuoja, kad „kelionės prasmė visuomet formuojasi kaip paties keliautojo pasirinktų estetinių ir etinių verčių telkinys“ (p. 74). Galima būtų klausiti, ar taip formuojasi „kelionės prasmė“, ar kelionės refleksijos prasmė, bet teirautis nedera, nes autorė šiuo tekstu tik tęsia „didįjį pasakojimą“ apie Vaičiulaitį – rašytoją ir esteta. Atspindžio problematika, vidinė realybė, subjekto permainingos, realybė kaip artefaktas lieka paviršiuje, nors galėjo būti aktualizuota tai, kas parašyta vienoje šio poskyrio išnašų: „Kelionėje atrodo įdomus būtent refleksijos turinys. Jis išsklaido deskripcijos monotoniją, pakeisdamas mimetinę naracijos strategiją diskursyvine [...]“ (p. 76). Estetinių intencijų suradimas ir konstatavimas, bet ne keliaujančio / pasakojančio subjekto refleksijos pateikiamos šiame poskyryje. Todėl įvedami ir Vaičiulaičio tekstams suvokti nereikalingi (bet svarbūs tyrinėtojai?) kūriniai: Jurgio Savickio *Žemė dega* ar Igno Šeinių *Raudonasis tvanas*. Poskyris baigiasi tremties perspektyva, o žadėtasis piligrimystės diskursas vis dėlto nepasirodo.

Antrasis skyrius „Riteris. Tėvynės gelbėjimo ir tobulinimo patosas. Kelavimo malonumas“ pradedamas Jurgio Savickio kelionių apybraižų ir dienoraščio *Žemė dega* tyrimu, traktuojant, kad Savickiui „realybė“ buvo tapusi kinišku (nuo žodžio kinizmas) artefaktu. Peterio Sloterdijko išskirta kinizmo–cinizmo opozicija, atskleidžianti šizofrenišką modernijų visuomenių savisaugą, padėjo sukurti intelektualinį foną, kuriame vėliau išplėtojami įgaliotojo keliaujančiojo subjekto, ciniško „observuotojo“, pasakotojo kaukės etc. diskursai, parodantys įtampą tarp Savickio aristokratiškumo ir lietuviškumo. Taip atveriamos ne keliaujančio subjekto, bet paties Savickio nuostatos, kurios charakterizuoja jį ir jo tekste, ir diplomato darbe. Itin svarbu tai, kad tapatybių konfliktas, ar, autorės žodžiais, sinoptinis ir keliaujantis subjektai leidžia išvelgti Savickį demonstruojant „asmeninę mąstymo laisvę“ (p. 94). Potemėje „Savickio ‚maskė‘ patirties literatūroje“ grįžtama prie vaidmenų, kaukių ir verčių (lyginant dienoraštį su kelionių apybraižomis), tačiau jos yra tik fonas erdvėlaikiui, stebimai aplinkai,

Lietuvos projekcijoms. Tyrinėtojos akiratyje yra labiau tai, ką fiksavo Savickis, bet ne tai, kaip jis mąstė; svarbi literatūrinė stebėtojo pozicija, bet ne antropologinė (už)rašančiojo nuostata.

Paskutinėse potemėse randu savickišką Rusijos matymą, Jugoslavijos ar Prancūzijos „kultūros ženkliškumą“ (p. 108). Kelionių apybraižas norėta parodyti kaip kinizmu grįstą civilizacijos kritiką, tačiau Savickio kritika labiau grindžiama binarine savas–svetimas opozicija, o ne krizės meto filosofija. Vėliau netikėtai, bet tikslingai atsiranda skonio semiotika, kuri parodo Savickio – žemdirbio ir kultūros žmogaus – laikysenas. Tik nevisiškai norėčiau sutikti su mokslininkės teiginiu, kad „[k]elionėse Savickio keliaujantis subjektas stebėjo pasaulį kaip antropologas ir menininkas, *dendi* ir diplomatas viename asmenyje“ (p. 112). Antropologinės žiūros mažoka ir tekstuose, ir jų analizėse; literatūrologė tebeskiria civilizuotą ir laukinį pasaulius, nors dar Lévi-Straussas parodė, kad ir akmeninis, ir geležinis kirvis yra padaryti gerai – skiriasi tik jų prigimtis. Antropologiniam žvilgsniui atsirasti būtų padėjęs dėmesys ne tik *Raštams*, bet ir pirminėms publikacijoms. Antai Savickio *Kelionėse* (1938), mano manymu, itin svarbios yra autoriaus fotografijos, kurių nėra *Raštuose*. Autentiškos foto nuotraukos (ir jų komentarai) yra kultūros ženklai, pratęsiantys tekstą, o kartu paradantys, kodėl Savickis kelionę apibendrina būtent taip: „Bet man, ilgai užsisėdėjusiam provincijoje žmogui, kaip ir mūsų daugelis kitų, keliauti pravartu ir naudinga. Net būtina.“¹

Poskyris „Antano Vienuolio turistinė kelionė į rojų“ šios recenzijos autoriui pasirodė pats painiausias, nes Vienuolio kelionių apybraižų refleksija, susieta su *sacrum* ir *profanum* erdvių skirtimi, su *laisvės-suvaržymų* būsenomis, su kažkokia utopine idealybe, „kurioje baigiasi istorija“ (p. 116), galiausiai virsta tarybinės šalies diskursu. Jį plėtojant nebeprisimenama Savickio žiūra, ir Vienuolio užrašyti įspūdžiai laikomi tyrinėjimu, Vienuolio keliautojo odisėjiškas gestas, padedantis užmegzti santykį su kolektyviniu subjektu, lieka anapus konceptualios (auto)refleksijos. Riterinių klajonių įžvalga pernelyg bendra, nes pasaulį tobulinančio recepto ieškojimas, mano galva, yra būdingas kad ir klasikiniam socrealizmui. Šiame poskyryje trūksta vientisės teorinės minties, adekvataus visai knygai tyrimo objekto, ritualo sampratos, riterio virtimo pikaru argumentacijos,

1 Jurgis Rimošius, *Kelionės*, Antrasis tomas, Kaunas: Spaudė „Šviesos“ spaustuvė, 1938, p. 220 (Šv. Kazimiero draugijos leidinys Nr. 716).

keliaujančio subjekto ir Vienuolio santykio. Tačiau jame atsiskleidžia komparatyvistinės tyrinėtojos galios, kurios parodo Vienuolio ir Vaičiulaičio kelionių skirtumus, o tai leidžia identifikuoti ir pačias keliones bei keliautojus, kuriuos autorė sieja su klajojančių riterių ir jų tautos-suvereno diskursu. Socrealistinių Vienuolio apybraižų analizė rodytų, kad analogiški tekstai reikalauja iš tyrėjo surasti ne Galį, bet kuo adekvatesnius jo ieškojimo kelius ir būdus.

Skyrius „Kalinio kelionės“ skaitantįjį kviečia keliauti po utopiją sovietinėse kelionių apybraižose ir po Juozo Baltušio dokumentinę prozą bei *Sakmę apie Juzą*. Pirmoji kelionė siūlo idėją, kad „[s]ocializmas kaip utopijos realizavimo projektas išties liko tik ženklas be ženklinamojo“ (p. 132). Trūkstama ženklinama socialistinė realybė išvelgiama Petro Cvirkos ir Juozo Baltušio apybraižose. Tiksliau, abstrakčioje ir fragmentiškoje socialistinės hierarchijos sistemos analizėje ar Michelio Foucault disciplina pagrįstoje tarybinių rašytojų – Algimanto Čekuolio, Jono Dovydaičio, Alberto Laurinčiuko, Juozo Požėros, Juozo Baltušio – kelionių apybraižų (kokių, nežino autorė) refleksijoje, kurioje išvelgiamas „rašytojo-žvalgo-antropologo“ (p. 139) „objektyvas“. Minėti vaidmenys be tekstų analizės lieka ženklų be ženklinamojo, o propagandos diskursui trūktų kad ir Gintauto Mažeikio *Propagandos ir simbolinio mąstymo* (2010).

Kur kas konceptualesnės yra Tomo Venclovos, „utopiečio“, kelionės, dienoraščio analizės, kurios ne tik atskleidžia Vedrickaitės nuolat aptariamą dienoraščių kompoziciją, bet ir parodo kintančias keliautojo tapatybes. Venclovos asmenybės vaizdiniai (disidentas, poetas, intelektualas, vertėjas etc.) atveria įvairialypes totalitarizmo ir meno sankirtas, kurios paaiškina, kodėl „Tomo Venclovos keliautojo patirtys, nepaisant deklaruoto ateizmo, estetinė pagava artėja prie šiaurinės ‚realybės‘ ribos“ (p. 148). Šis poskyris patvirtina, kad ten, kur apmąstomas estetinis matmuo, tyrinėtoja yra kvalifikuočiausia, o tai lemia klasikinės literatūrologijos ir estetikos žinios.

Antroji kelionė po Juozo Baltušio šlovės formavimosi horizontus recenzentui buvo labai netikėta, bet itin pagavi. Autorė poskyrį pradeda ne jai įprasta teorine refleksija, bet kritikos recepcija, o vėliau ji analizuoja ne keliaujantįjį subjektą, bet tai, ką Pierre'as Bourdieu vadina pozicijų lauku, kuris metodologiškai yra neatskiriamas nuo nuostatų arba požiūrių lauko (*prises de position*). Negalima sakyti, kad literatūrologė supainiojo tyrimo objektą, nes, įvesdama į literatūros lauką naujus Baltušio laiškus Antanui Venclovai, ji parodo Baltušio akumuliuotus kapitalus ir jo *habitus* specifiką. Ideologo darbas, kolegų rašytojų

vertinimai, literatūrinio gyvenimo realijos – visa tai atsiduria tyrimo akiratyje. Kaip tai susiję su kelione? Atsakymo nežinau, o knygos pavadinimas galėtų pagelbėti tik iš dalies, nes vėliau tekste atsiranda *Su kuo valgyta druska, Sakmės apie Juzą, Tėvų ir brolių takų* idėjų analizė. Bet ir ji yra perkauta išvalgomis, aspektais, intertekstais, mitologemomis, figūromis; literatūrologė tarsi bando skaitytojo kantrybę, kol šis galiausiai yra priverstas suvokti, kad „[s]akmę ir kelionių apybraižas sieja ta pati tautos vedlio ir gelbėtojo mitologema“ (p. 168–169). Ši Baltušio įvaizdžio analizė parodo, kad keliaujančio subjekto virsmui politikos ir kultūros lauko žaidėju reikalinga legitimacija.

Skyriuje „Žmogus be vietos“ grįžtama prie keliaujančiojo subjekto Jono Meko ir Alfonso Nykos-Niliūno dienoraščiuose. Įsiskaitęs į dienoraščio apibrėžtis (nors ir nesuvokęs visų teorinių minčių autorystės) ir prisiminęs darbui galimai tikusią Philippe'o Lejeune'o autobiografijos koncepciją, leidžiuosi į įdomią ir tikrai komparatyvistinę minėtų autorių dienoraščių analizę. Parodomi aiškūs Nykos-Niliūno „aš“ įvaizdžiai (paukštis), vaidmenys (poetas-stebėtojas), gyvenimo / tikrovės / kultūros refleksijos, kuriose nėra tapatybės ieškojimo. Ir pati autorė konstatuoja: „Nykos-Niliūno dienoraščių *aš* nepatiria tokio iniciacinio lūžio, jis neturi pereiti į naują jo gyvybingumą išbandantį pasaulį, savo vientisumą jis išlaiko kaip kalboje užsihermetizavęs inkliuzas“ (p. 182). Pastarasis lūžis yra ir filmininko Meko tekstuose ir gyvenimiškose laikysenose, nes jo „aš“ yra skilęs, labilus, neturintis atramos nei mene, nei gyvenime. Tai parodoma per virsmo perspektyvą, Meko būsenų kaitą.

Paskutinis skyrius „Naujoji piligrimystė – ‚tranzitinio subjekto‘ link“, regis, kažkokiu tranzito koridoriumi atkeliavo iš pirmojo skyriaus. Jurgos Ivanauskaitės naujoji piligrimystė natūraliai susisiečia su Radvilos Našlaitėlio ir iš dalies su Antano Vaičiulaičio edukacinėmis piligrimystėmis. Beje, ir pati literatūrologė primena pirmąjį piligrimą šio skyriaus pradžioje. Įvairios teorinės refleksijos, kaip įprasta darbe, sukuria komparatyvistinį intelektualinį foną, nuo kurio pereinama prie konkrečių aspektų: mandalos vaizdinio, piligrimės paveikslo, valkatos ir turistinio vaidmenų. Stokojantis budizmo išmanymo recenzentas tegali konstatuoti, kad Ivanauskaitės kelionių patirčių, budizmo komentarų, autorės *ego* analizė atskleidžia visa tai esant jos asmeninio „Aš naratyvo“ pagrindą. Vedrickaitė čia argumentuotai parodo, jog „Ivanauskaitė iš teksto-mandalos kuria savotišką instaliaciją, happeningą“ (p. 195). Tačiau abejoti verstų išvalga apie antropologo užrašus, apie filosofinį aistros skerspjuvį ir apie įvadą į religines pratybas. Pati

tyrinėtoja vėliau gražiai atskleidžia, ką Ivanauskaitė klonavo iš romanų, svajonių, asmeninių dvasinių ieškojimų, iliuzijų ir personų. Taip rašytoja piligrimė transformuojasi į klajūnę, o Vedrickaitė tiksliai konstatuoja, kad Ivanauskaitė „parašytose knygose pateikė save kaip sėkmingiau už kitus vakariečius įsiskverbusių į religines budistų apeigas“ (p. 204). Beje, tokias lietuvių pretenzijas šiandien bylotų ir dzenbudistų vienuolio Kęstučio Marčiulyno (Bo Haeng Sunimo) (savi)reprezentacijos. Tuo tarpu Ivanauskaitei lieka turistės vaidmuo, *Kelionių alchemija*, kelionės iš išorės į „vidų“. Literatūrologė blaiviai ir argumentuotai paliudija Ivanauskaitės ambivalentiškumą, jos kūrinių specifika, atskleidžia savo interpretacines galias.

Trečiasis, papildomas, išbandymas, arba tyrimo rezultatų identifikacija. Išvadose akcentuojami keliautojo vaidmenys, logiškai pristatomi tirti kūriniai bei pabrėžiamas jų savitumas. Nebeminint pozityvių atradimų, konstatuotina, kad neparodyta, jog Radvilos Našlaitėlio „[k]eliautojas žvelgia į pasaulį kaip į Tekstą, stengiasi perskaityti jame užfiksuotą Dievo pranešimą“ (p. 210). Juk *Kelionė į Jeruzalę* anksčiau parodyta kaip konkretus ir įcentrinantis Dievo pasaulis. Vaičiulaičio kelionių apybraižos apibendrinamos kaip subjektyvios raiškos laukas, kuriame visada yra numanomas kelionių partneris. Ivanauskaitės tekstų refleksija išvadose natūraliai atsiranda po anksčiau aptartų autorių. Savickio / jo keliaujančio subjekto istorinė atsakomybė, Vienuoliui būdinga riterio-pikaro vaidmenų kaita – visa tai jau skaityta. Konceptualiausiai išvadose apibendrinamos Baltušio įvaizdžio „kelionės“ – „Rūpestis dėl simbolinio galios lauko ir rašytojo šlovės skleidėsi Juozo Baltušio memuaruose, kelionių apybraižose ir laiškuose kaip sąmoningai formuojamas pasiaukojančio herojaus vaizdinys“ (p. 213). Taip be Bourdieu teorijos (ši būtų čia tikusi) identifikuojami esminiai dalykai, o tai rodo mokslininkės įžvalgumą ir skirtingų prieigų svarbą. Apibendrinant Nykos-Niliūno ir Meko dienoraščius akcentuojamos jau vertės hierarchizavimo tendencijos. Pabaigoje dar tikėjaisi teorinės išvados apie kelionę, keliaujančią subjektą, keliautojo vaidmenį ir literatūrą, bet ją teko susiformuluoti pačiam.

Recenzijos pabaigoje norėčiau paminėti dar keletą problemiškesnių dalykų, kuriuos įžvelgiau šiame įdomiame moksliniame darbe. Pirmiausia autorė galėjo daugiau dėmesio skirti mokslinei precizikai tada, kai ji parafrazuoja kitus šaltinius. Dabar skaitantysis taip ir lieka nesužinojęs, kur Gilles'is Deleuze'as radikaliai atskyrė sėslaus ir klajojančio žmogaus mąstymą (p. 13), kur Cliffordas Geertzas išskyrė tris valdovo charizmos išraiškas (p. 45), kur Jevgenijus Dobrenka mąstė

apie socialistinio meno ir „realybės“ santykį (p. 132), kur Zygmuntas Baumanas rašė apie turizmo aistrą kaip apie žaidimą televizoriaus nuotolinio valdymo pulteliu (p. 206). Tiesa, dažniausiai Vedrickaitė po parafrazių vėliau pateikia minėtų autorių konkrečią citatą (bet tai jau kita citata), po kurios išnašoje randame tą šaltinį. Išnašos su santrumpa žr. būtų suteikusios darbui mokslinio aiškumo, o skaitytojui padėtų suvokti, kur konkrečiai kalbama apie vieną ar kitą dalyką.

Nei tyrimo įvadinėje–teorinėje dalyje, nei išvadose neradau nusakyto šios knygos žanro. Tik angliškoje santraukoje atsiranda daiktavardis „The monograph“ (p. 215); ne visos kitų kalbų (lenkų, rusų) citatos išverstos į lietuvių kalbą (p. 72, 131, 145, 150, 194); išnašose nurodant verstines knygas ne visur įrašyti vertėjai; atsiranda ir naujų knygų – Henri Bergson *Kūrybinė revoliucija* (p. 73). Žinoma, tai tik detalės, bet jos yra svarbios skaitytojui – ir tam, kuris gilina kompetenciją, ir tam, kuris universitetuose skverbiasi į mokslinio darbo paslaptis.

Mokslininkė, kaip ir herojus stebuklinėje pasakoje, išlaikė jai skirtus išbandymus. Nežinia, ar tai padarė ir recenzentas, bet ir jam kelionė buvo įdomi, mąšli, siūlanti atradimų ir paaiškinanti, kodėl lietuviškasis *homo mobilis* taip skirtingai keliauja tarp erdvių ir vaidmenų ir kodėl Nyka-Niliūnas kartą dienoraštyje įrašė: „Kelionė. kažkas sako: *keliauji, kad grįžęs namie rastum, ko ieškojai*. Bet aš niekad neradau.“²

2 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 2001–2009 ir Papildymai 1940–2000*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2009, p. 406.